

► Araştırma makalesi / Research article

Araftaki Kimlik: Yezîdîlik Üzerine Metodolojik Bir Tartışma

Fehmi AYIK

ORCID: 0009-0009-0507-6657 | fehmiayik754@gmail.com

Bağımsız Araştırmacı., Milli Eğitim Bakanlığı / Independent Researcher, National Ministry of Education, Şırnak, Türkiye

İsmet TUNÇ

ORCID: 0000-0002-4767-8412 | ROR ID: 01fcvk23 | tuncismet@gmail.com

Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı / Assoc. Prof. Dr., Şırnak University, Faculty of Theology, Department of History of Religion, Şırnak, Türkiye

Gönderim / Received: 07.12.2025 | Kabul / Accepted: 24.04.2026 | Yayın / Published: 30.04.2026

Atıf: Ayık, Fehmi – Tunç, İsmet. “Araftaki Kimlik: Yezîdîlik Üzerine Metodolojik Bir Tartışma”.

Dinler Tarihi 3/1 (2026): 46-69.

Öz: Geçmişten günümüze toplumsal varoluşun önemli yapı taşlarından biri olan dini inançlar, her yerde farklı ve özgün bir tarzda kendini göstermiştir. Bazı inanç sistemleri tarihsel ölçekte kurumsal yapısına dair bir çerçeve sunabilmeyi başarırken bazı inançlar ise bu anlamda bir belirsizlik içerisinde kalmıştır. Bu belirsizliği yaşayan inançlardan olan Yezîdîlik ile ilgili farklı bilimsel alanlarda çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalarda Yezîdî kimliği ile ilgili farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmalarda Yezîdîliğin teolojik konumuna dair bir sınır çizmekte zorlanılmış, akademik olarak da Yezîdîliğin sağlıklı bir şekilde anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada dinler tarihi perspektifinden hareketle Yezîdî kimliğini yeniden düşünmenin meselenin anlaşılması adına fayda sağlayacağı düşünülmüştür. Konuya dair yapılan bazı çalışmalar Yezîdîliği özgün inançları, ayinleri ve fenomenleriyle bir din olarak görürken; bazı çalışmalar ise kökenleri İslami olan, tahrife uğramış aşırı/gali bir mezhep olarak görmüştür. Bunun dışında Yezîdîliğin tasavvufi bağlantısına dair vurguları temel alıp köken itibarıyla mistisizme dayandıran çalışmalara da yer verilmiştir. Yezîdîliğin inanç kimliğine dair belirsizlikler tarih boyunca politik ve sosyal anlamda problem yaşamalarına sebep olmuştur. Bu açıdan bakıldığında bu kimliğin tespit edilmesi tarihsel ölçekte yaşanan problemlerin tekrarını önlemek ve Yezîdîlerin inançlarını özgür bir şekilde yaşamalarını sağlamak anlamına gelmektedir. Bu çalışmada üç farklı alanın literatür taraması mukayeseli bir metodoloji ile ele alınmış, Yezîdîliğe din, mezhep veya tasavvufi oluşum olarak bakıldığında inanç anlamında yaşanan kimlik krizinin sebepleri, hangi temel ilkelerden kaynaklandığı ve vurguda etkili olan unsurlar tahlil ve tasnif edilmiştir. Neticede Yezîdîliğin, hangi kapsam alanında değerlendirilmesi gerektiği açıklık kazanmış, böylece yaşanan krizin esas sebepleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din, Yezîdîlik, Mezhep, Tasavvuf, Senkretik.

Identity in Limbo: A Methodological Discussion on Yazidism

Cite as: Ayık, Fehmi – Tunç, İsmet. "Identity in Limbo: A Methodological Discussion on Yazidism". *Dinler Tarihi* 3/1 (2026): 46-69.

Abstract: From past to present, religious beliefs, one of the essential building blocks of social existence, have manifested everywhere in different and unique forms. While some belief systems have succeeded in presenting a framework for their institutional structures on a historical scale, others have remained in a state of uncertainty in this regard. Among the faiths experiencing such ambiguity is Yazidism, which has been the subject of studies in various scientific fields, yielding different conclusions about Yazidi identity. These studies have struggled to draw clear boundaries regarding the theological position of Yazidism, thereby making its academic understanding more difficult. Consequently, this study argues that reconsidering Yazidi identity from the perspective of the history of religions will contribute to a clearer understanding of the issue. Some works have regarded Yazidism as a religion with its own unique beliefs, rituals, and phenomena, while others have viewed it as a distorted, extremist/ghulât sect with Islamic roots. In addition, there are studies that emphasize its Sufi connections and trace its origins to mysticism. The ambiguities surrounding the religious identity of Yazidism have historically led to political and social problems. From this perspective, identifying this identity is crucial both to prevent the recurrence of such problems and to ensure that Yazidis can freely practice their faith. In this study, the literature of three different fields has been examined through a comparative methodology. The reasons behind the identity confusion surrounding Yazidism whether it is considered a religion, a sect, or a Sufi formation have been analyzed and classified in terms of the fundamental principles and influential elements involved. Ultimately, clarity has been achieved regarding the scope within which Yazidism should be evaluated, and the essential causes of identity confusion have been revealed.

Keywords: Religion, Yazidism, Sect, Sufism, Syncretic.

Makale Bilgileri

Değerlendirme / Review	:	Çift taraflı kör hakemlik, dış bağımsız / <i>Double-blind, external independent.</i>
Etik Beyan / Ethical Declaration	:	Bu çalışma, Doç. Dr. İsmet Tunç danışmanlığında hazırlanan "Din, Mezhep ve Tasavvuf Ekseninde Yazidiliğe Metodolojik Bir Yaklaşım" (Şırnak Üniversitesi: 2025) adlı yüksek tezinden üretilmiş olup 2-3 Mayıs 2025 tarihinde Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi tarafından düzenlenen III. Dinler Tarihi sempozyumunda sunulan metnin genişletilmiş halidir. / <i>This study is derived from his postgraduate dissertation entitled "A methodological approach to Yazidism in the context religion, sect and sufism" (Şırnak University: 2025), prepared under the supervision of Assoc. Prof. Dr. İsmet TUNÇ and an expanded version of the paper presented at the History of Religions symposium III organized by Ankara University of Social Sciences on May 2-3, 2025.</i> Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. / <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study.</i> <i>Yazarın çalışmasına ait hakemlik süreci devam ederken, dergimizdeki rolü askıya alınmış; böylece sürece erişimi engellenerek çift taraflı kör hakemlik ilkesi korunmuştur. / While the referee process for the author's work continues, his role in our journal has been suspended; Thus, the principle of double-blind refereeing was preserved by preventing access to the process.</i>
Etik Bildirim / Complaints	:	dinlertarihi@asbu.edu.tr
Beznerlik Taraması / Similarity Check	:	İthenticate
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	:	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / <i>The Author declares that there is no conflict of interest.</i>
Finansman / Grant Support	:	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır. / <i>No funds, grants, or other support was received.</i>
Yazar Katkıları	:	Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1) Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
	:	Veri Toplanması (CRediT 2) Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
	:	Araştırma-Veri Analizi-Doğrulama (CRediT 3-4-6-11) Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
	:	Makalenin Yazımı (CRediT 12-13) Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
	:	Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14) Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)

Giriş

Dinler Tarihi geçmişten günümüze yaşamış inançların kimliğini ortaya çıkarmak ve bu kimliği teşhis ederken inanca ait ilkeleri ve ilgili görüngüleri tasnif ve tahlil etmeyi amaçlamıştır. Bu inançlardan biri olan Yezidilik, geçirdiği zorlu süreçlere rağmen dinler tarihinde kendine alan bulma noktasında bazı sorunlar yaşamıştır. Çünkü Yezidilik, kökeni, inanç unsurları ve tarihsel gelişimi bakımından farklı yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmiş; kimi zaman bağımsız bir dini oluşum, kimi zaman İslam'dan ayrılmış bir mezhep, kimi zaman da tasavvufi bir hareket olarak görülmüştür. Dinler Tarihi, Mezhepler Tarihi ve Tasavvuf gibi teolojik alanların Yezidiliği kendi metodolojisine göre bir değerlendirmeye tabii kılması ve bu çalışmalarda ulaşılan farklı sonuçlar, Yezidiliğin anlaşılmasıyla ilgili bir krize yol açmıştır. Yezidiliğe dair yorumların merkezinde Yezidi kimliği, Melek Tavus'un doğası ve Şeyh Adi b. Müsafir gibi unsurlar önemli rol oynamış ve Yezidiliğin disiplinler arası bir perspektiften ele alınmasını gerekli hale getirmiştir.

Bu farklı bakış açıları, Yezidiliğin tarihsel ve teolojik konumlandırılmasında temel tartışma noktalarını oluşturmuştur. Dini bir oluşum olarak ele alındığında Yezidiliğin İslam'dan önce var olduğu ve zamanla çevresindeki dinlerden etkilendiği ileri sürülmüştür. Bu bakış açısıyla bakıldığında Yezidiliğin özgün kutsal varlık, mekân, zaman anlayışı, mitolojisi ve Melek Tavus kültü gibi unsurları vurgulanmıştır. Diğer bir görüşe göre Yezidilik, İslam diniyle ortaya çıkmış ve zamanla sapkın bir mezhebe dönüşmüştür. İslam'la olan fıkhi ve literal benzerlikleri bu yaklaşımı destekleyen etmenler arasında sayılmıştır. Ayrıca Yezidilerin yaşadığı coğrafyada Müslüman kültürün hâkim olması ve Şeyh Adi'nin takip edilen önemli bir şahsiyet olması bu bakış açısını pekiştirmiştir. Tasavvufi bir perspektifle ele alındığında ise Yezidiliğin tasavvufi unsurlar taşıyan bir yapı olduğu öne sürülmüş, Melek Tavus'un sûfi sembolizmiyle ilişkisi, topluluğun hiyerarşik yapısındaki tasavvufi öğeler ve Şeyh Adi b. Müsafir'in sûfi kimliği bu görüşü desteklemiştir.

Bu çalışmanın çıkış noktasını, Yezidiliğin bir din, mezhep veya tasavvufi geleneğin devamı olup olmadığı sorusu oluşturmuştur. Söz konusu mesele metodolojik bir eksenle karşılaştırılmalı olarak ele alınmış ve Yezidilik üzerine yapılacak araştırmalara yönelik bir yöntem önerisi sunulmuştur.

1. Ana Hatlarıyla Yazidilik ve Yazidilik Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Yezîdî veya Ezidî¹ kavramı, *izidi*, *yazata*, *yezdan*² gibi farklı varyantları olan bir kavramdır. Genel olarak, Tanrı ve Tanrı'ya tapanlar anlamına gelmektedir. Ayrıca melek ve yaratılan gibi anlamları da karşıladığı görülmektedir. Bu kavram Farsça ve Pehlevice gibi dillerden alınmış³ Avesta kutsal metinlerinde, “tapma ve yakarma, ibadet ve ayin” gibi anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. İran'daki *Yezd* şehrine yapılan atıf ile birlikte hem Yezid b. Muaviye hem de Yezid b. Üneyse'nin kurduğu mezhebi ifade eden bir kavram⁴ şeklinde de kaynaklarda geçmiştir.⁵

Yezidilikle ilgili başlıca tartışma konularına bakıldığında Yezîdî ifadesinin kavramsal karşılığı, Şeyh Adi b. Müsafir'in Yezidilikteki konumu, Melek Tavus figürü ve taşıdığı anlam belirgin noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanrı inancı konusunda pratiklerde monoteist bir hava hâkim iken Melek Tavus fenomeninden kaynaklı olarak henoteist, politeist, panteist ve paganist bir inanç izlenimi de vermektedir.⁶ Yezidilikte Tanrı, Ezda⁷ dışında *xwede*, *xuda*, *xode* gibi isimlerle de anılmaktadır. Ebedi ve sonsuz iyiliğe sahip bir Tanrı'ya inanan Yezidilerin taptığı ilah, epikürist yani maddecî bir yöne sahiptir. Genelde olayları dışarıdan izlemeyi ve yeryüzü ile ilgili konulara uzaktan bakmayı tercih etmiştir. Bundan dolayı bu misyonu yerine getirecek olan meleklerle bırakmıştır.⁸

Yezîdî ilahiyatının en dikkat çeken unsuru olan Melek Tavus, Yezidiliğin tepe noktasında yer almaktadır. Zira Yezidilere *Tavuspâres* yani “Melek Tavus'a tapanlar” şeklinde hitap edilmesi bunun göstergesidir.⁹ Melek Tavus'un semitik inançlarda kötülüğün simgesi olan şeytanın karşılığı olarak görülmesi ve Yezidilerin şeytana dair sahiplenici yaklaşımı, onların *Abede-i İblis*¹⁰ yani şeytana tapanlar şeklinde nitelendirilmelerine sebep olmuş hem sosyal hem siyasal ve özellikle de teolojik anlamda

¹ Esat Korkmaz, *Ezidiler: Melek Tavus'un Talihsiz Halkı/Kırmızı Ezid'in Kuzuları* (İstanbul: Anahtar, 2015), 33.

² Halil Genç, *Ezidiler Tarihi-Felsefesi-İnanışı* (İstanbul: SiyahBeyaz 2020), 25; Çakır Ceyhan Süvari, *Ezidiler, Etnodinsel Bir İnanç Olarak Ezidilik* (Ankara: Ütopya, 2013), 18-19.

³ Xanna Ömerxali, *Zerdüş Avesta Zerdüştilerin Kutsal Metinleri* çev. Fahriye Adsay-İbrahim Bingöl (İstanbul Avesta, 2017).

⁴ Süvari, *Ezidiler, Etnodinsel Bir İnanç Olarak Ezidilik*, 17.

⁵ Ekrem Akman, “İtaat, İtikat ve Askerlik Üçgeninde Osmanlı'da Devlet-Yezidi İlişkileri”, *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/1 (2021), 116. Adnan Zeyan Ferhan, “Ezidilik ve Ezidi Toplumu”, *Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri*, ed. M.Nesim Doru (İstanbul: Sırnak Üniversitesi Yayınları-2, 2011), 13.

⁶ Sami Kılıç, “Yezidilik ve Yezidilikte Harrânî İzleri”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6/3 (2011), 294.

⁷ Tanıl Yaşar, *Çemberin İçindeki İnanış Yezidilik* (İstanbul: Nokta, 2008), 23.

⁸ Roger Lescot, *Yezidiler: Din Tarih ve Toplumsal Hayat-Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*, çev. Ayşe Meral (İstanbul: Avesta 2014).

⁹ Lescot, *Yezidiler: Din Tarih ve Toplumsal Hayat-Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*, 44.

¹⁰ Ahmet Taşğın, “Yezidilik Konulu İki Yazı Üzerine”, *Tarih ve Toplum* 40/237 (2003), 47.

birçok problem yaşamalarına yol açmıştır. Bu sahiplenici yaklaşımın, yönetimleri altında yaşadıkları devletlerin baskıcı politikalarına karşı bir protesto niteliği taşıdığı; ayrıca şeytanın tek tanrılı olduğuna dair inanç ve Yezidilerin yaşadığı mağduriyetin, şeytanın Âdem karşısında yaşadığı mağduriyetle özdeşleştirilmesi gibi nedenlerden kaynaklandığı düşünülmektedir.¹¹

Yezidiler, Melek Tavus'u Şeytanla denk tutmuş¹² ve ona tanrısal özellikler atfetmişlerdir.¹³ Bunun sebebi olarak Yezidilerin tarih boyunca dışlanmış olmaları ve bir bakıma şeytanın insan karşısındaki konumunun haksız yere düşmesinden sonra yaşadığı mağduriyet ile Yezidilerin bulundukları coğrafyada yaşadıkları mağduriyeti özdeş tutmaları gösterilmiştir. Bu durum muhalif bir inanç unsurunun ortaya çıkmasına yol açmış ve birçok konuda Yezidilerin semitik inanç mensuplarına karşı protest bir duruş sergilediği görülmüştür.¹⁴ Melek Tavus'un Şeytanın karşılığı¹⁵ şeklinde algılanmasının yanı sıra Mutlak anlamda ilah (Latince *theos/teyus*) veya yarı ilah,¹⁶ Şeyh Adi b. Müsafir,¹⁷ ve Cebrail¹⁸ gibi anlamlara geldiği şeklinde birçok yorum yapılmıştır.¹⁹

Günümüzde köken arayışı konusunda Yezidiler hem milli hem dinî hem de sosyokültürel aidiyet bakımından kimlik karmaşası yaşamaktadır. Yezidilerin bir kısmı kendini Kürt toplumuna ait hissederken bir kesim Yezidi ise buna karşı çıkmaktadır. Bunun yanında köken olarak Arap toplumunun bir parçası olan Yezidilerin varlığı da kaynaklarda geçmektedir. Özellikle günümüz Yezidileri ise farklı nedenlerden ötürü kendilerini özgün bir kökene mensup olarak görmek istemekte ve kendilerini Yezidi milletine ait hissettiğini ifade etmektedir. Bu anlamda Yezidiliğin milli bir din hüviyetine sahip olması Yezidilerin de 'Yezidi' kimliği altında tanınmalarını sağlamıştır.²⁰ Bilhassa geçmiş dönemlerde Yezidilerin toplumdan izole bir şekilde yaşaması, korunma güdüsünün bir gereği olarak değerlendirilmiştir. Yezidiliğin esrarlı bir yapıya dönüşmesi ve inanç unsurlarını da varlıklarını devam ettirmek için kullanmaları, geçirdikleri zorlu süreçlerden kaynaklanmıştır. Yezidi toplumunun reenkarnasyon inancına yönelmiş olması, daha iyi olanı arzu etme ve umut etme isteğinin haklı bir gerekçesi olarak değerlendirilmiştir.

¹¹ Tori, *Bir Kürt Düşüncesi Yezidilik ve Yezidiler* (İstanbul: Berfin, 2000), 13.

¹² Lescot, *Yezidiler: Din Tarih ve Toplumsal Hayat-Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*, 45.

¹³ Atilla Baysal, *Dünya Dinlerinden Ezidilik* (İstanbul: Ezr, 2020), 6.

¹⁴ Genç, *Ezidiler Tarihi-Felsefi-Inanışı* 18.

¹⁵ Genç, *Ezidiler Tarihi-Felsefi-Inanışı* 64.

¹⁶ Süvari, *Ezidiler, Etnodinsel Bir İnanç Olarak Ezidilik*, 57.

¹⁷ Metin Bozan, "Yezidiler de Şeyh Adi b. Müsafir Algısı", *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, ed. Şaban Karasakal (2010), 881.

¹⁸ Erol Sever, *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni* (İstanbul: Berfin, 2018), 70.

¹⁹ Korkmaz, *Ezidiler: Melek Tavus'un Talihsiz Halkı/Kırmızı Ezid'in Kuzuları*, 41.; Tori, *Bir Kürt Düşüncesi Yezidilik ve Yezidiler* 67.

²⁰ Mehmet Bayrak, *Alevilik ve Kürtler: inceleme-arastırma ve belgeler* (İstanbul: Öz-Ge Yayınları, 1997), 28.

Yezidiler, Yezidi toplumunu hem inanç hem de köken bakımından bir arada tutmaya ve devamlılığını dini pratikler aracılığıyla sürdürmeye çalışmaktadır. Bununla ilgili olarak her Yezidin başka bir Yezidi ile kardeş yapılması anlamına gelen *braye axrete* uygulaması bu amaca matuf bir örnektir. Yine kirvelik uygulaması, Yezidilerin Müslüman toplumlarla ilişkilerini zarar görmeksizin devam ettirmesini sağlayan önemli uygulamalardan birisidir. Endogamiye (iç evlilik) dayalı evliliğin hâkim olması da bunun göstergesidir. Bir Yezidin sadece kendi soyundan gelen biriyle evlenmesi onaylanmakta ve teşvik edilmektedir. Yezidi toplumunun inancında seçilmişlik fenomeninin olması da bu amaca binaen ortaya çıkmış dini bir pratiğin yansımasıdır. Bu doğrultuda verilecek örneklerden bir diğeri de çember inancıdır. Bu inanç Yezidileri bir arada tutan alegorik bir kutsal olarak kabul görmektedir. Çünkü Melek Tavus'un işaret ettiği çemberin içindeki halkın, Yezidi inancını temsil eden sembolik bir anlama gelmesi ve dairenin dışına çıkmanın Yezidilikten kopmak olarak yorumlanması²¹ devamlılığı sağlamaya ve yok olmayı engellemeye yönelik uygulamalardır.

2. Yezidiliğe Dair Teorik Yaklaşımlar ve Metodolojik Çerçeve

Yezidiliğin şifahi karakteristiği ve yazılı kaynaklarının az olması belirli bir inanç sisteminin ortaya çıkmasını ve sınırlarının çizilmesini zorlaştırmıştır. Diğer yandan farklı bilimsel alanlar tarafından ele alınmasına yol açmıştır. Özellikle Yezidiliğin inanç ilkeleri, ritüel boyutu, kökenleri, İslam ve diğer dinlerle olan ilişkisi gibi konulardaki farklılıklar din, mezhep ve tasavvufi eksende Yezidiliğin hangi bilimsel alanın içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini belirlemiştir. Kendine has bir kutsal varlık panteonuna sahip olması, kutsal mekânların ve zamanların bulunması, özgün mimarisi, sembolik unsurları ve mitolojisi, Melek Tavus ve güneşe duyulan saygı gibi önemli etmenlerden dolayı Yezidilik, kurumsallaşmasını tamamlayan müstakil bir din olarak görülmüştür. Meskün coğrafyadan kaynaklı olarak inanç ve ibadet konularında, mitolojik anlatılarda, lafzi ve fıkhi konularda İslam dini ile olan benzerlikler İslam'ın sapkın bir mezhebi şeklinde yorumlanmasına yol açmıştır. Tasavvufi kavramların fazlalığından ve Şeyh Adi ile Melek Tavus'un ilişkisinin tasavvufi olarak yorumlanmasından kaynaklı tasavvufi bir oluşum olduğu düşüncesini beraberinde getirmiştir. Yezidilik birçok inanç sisteminden etkilendiği için senkretik bir yapıya sahip olmuştur. Dolayısıyla buradaki temel yaklaşım Yezidiliğin neden Dinler Tarihi perspektifi ile bakılması gerektiği mezhep veya tasavvufi oluşum şeklindeki yaklaşımların ortaya koyduğu sorunlar olmuştur. Bunu ele alırken de Yezidiliğe bilimsel esaslar çerçevesinde metodolojik bir yaklaşım ortaya koymak amaçlanmıştır.²²

²¹ Baysal, *Dünya Dinlerinden Ezidilik*, 120 v.d.

²² Süvari, *Ezidiler, Etnodinsel Bir İnanç Olarak Ezidilik*, 25; Lescot, *Yezidiler: Din Tarih ve Toplumsal Hayat-Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*, 17-18.

Yezidiliğe dair bakışın muğlak olması geçmişte de günümüzde de Yezidilerin Müslümanlara bakışını ve aynı şekilde bazı Müslüman grupların da Yezidilere olan bakışını güç duruma düşürmüştür. Yezidilerin diğer inanç gruplarıyla bilhassa Müslümanlarla yaşadıkları sorunların kökeninde Yezidiliğin İslam dinini itidal çizgisinden kopan bir oluşum şeklinde görülmesi yatmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşım Yezidilerin Müslüman sayılmaması, kendileriyle evlilik yapılmaması, kestiklerinin yenilmemesi, sosyal dışlanmışlık ve ayrımcılığa maruz kalma gibi birtakım sıkıntılar yaşamalarına neden olmuştur. Şeyh Adi b. Müsafır sonrası süreç önemlidir. Zira Osmanlı idaresinde Müslüman tebaa olarak görülen Yezidilerin zaman içerisinde geçirdikleri değişim bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Özellikle Osmanlı devlet idaresinin Yezidilerle olan ilişkilerini belirleyen ve Yezidilere dair politikalarını tayin eden husus, Yezidiliğin bir mezhep mi yoksa din mi olduğu şeklindeki kanaatlerin farklılığı olmuştur. Diğer bir ifadeyle Yezidiliğin özgün bir din olarak görülmesi veya İslam dini içerisinde aşırılıkçı(fırkai-dâlle) bir mezhep şeklinde yorumlanması, Yezidilere dair politik yaklaşımlara büyük oranda etki etmiştir. Dolayısıyla metodolojik bir eksende ele alınması durumunda Yezidiliğin inanç kimliğinin ortaya konulması kolaylaşmakta ve yaşadıkları problemlerin büyük oranda çözülmesi anlamına gelmektedir.²³

3. Bir Din Olarak Yezidilik ve Yezidiliğin Dini Boyutları

Yezidilik, özgün bir inanç kimliği oluşturma noktasında ele alındığında kendine özgü ilkelerin irdelenmesini gerekli kılmıştır. Çeşitli inançlardan etkilenmiş olması nedeniyle Yezidilik, senkretik bir yapı olarak değerlendirilmiştir. Bu bakış açısı, onun bağımsız bir inanç sistemi olarak görülmesini zorlaştırmış ve İslam başta olmak üzere birçok dini inançla ilişkilendirilmesine neden olmuştur.²⁴ Şayet İslam'dan etkilendiği ve bazı unsurları taşıdığı için İslami görülecekse bu mantıkla Hristiyanlıktan, Yahudilikten, Sabiilikten, Zerdüştlükten²⁵ ve Hinduizmden de bazı öğeleri almasından²⁶ ötürü bu dinler için de birer heterodoks mezhep olarak görülmesi gerekirdi.²⁷ Süreç içerisinde bir

²³ Ufuk Gülsoy, "Sıradışı Bir Dini Topluluk: Osmanlı Yezidileri (XIX. ve XX. Yüzyıllar) ", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi* 7 (2002), 135.

²⁴ Ahmet Turan, "Yezidiler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1988), 190.

²⁵ Philip G Kreyenbroek, *Ezidilik: Arka planı, dinî âdetleri ve metinsel geleneği* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014), 5.

²⁶ Genç, *Ezidiler Tarihi-Felsefesi-İnanışı* 72.

²⁷ Hristiyanlıktan vaftiz uygulamasını, Yahudilikten seçilmiş toplum fenomenini ve milli kimlik ve benzeri uygulamaları, Zerdüştlük ve Sabiilikten güneş ve ateşin kutsallığı ve fıkhi benzerlikleri, Hinduizm'den de reenkarnasyon inancını aldığı ile ilgili bilgiler kaynaklarda yer almaktadır. Mehmet Mekin Meçin, "Zerdüştlük ve İsrâkılık'te Güneş Fenomeni", *Tarih Okulu Dergisi* 15/57 (2022), 155. Turan, "Yezidiler", 190; Turgut Akpınar, "Yezidilik ve İlgi Çekici İnançları, Âdetleri", *Tarih ve Toplum Dergisi* 133 (1995), 41-42.

dini topluluğun, senkretik veya heterodoksal niteliğe sahip olmasına rağmen kendi kurumsallaşmasını tamamlaması bir din olarak kabul edilmesi için yeterli bir sebeptir.²⁸

Geçmişte yaşamış inanç topluluklarına bakıldığında neredeyse her topluluk birbirinden etkilenmiş sosyal, kültürel, siyasal ve teolojik anlamda etkileşim içerisinde olmuştur. Bazen aynı yüce varlığa inanılması, benzer ibadet biçimlerinin uygulanması, kutsal anlatının farklı yer ve zamanlarda birçok toplum tarafından aktarılması bunun kanıtıdır. Dolayısıyla “Hiçbir düşünsel hareket önceki zaman diliminden beslenmeden olgunlaşmaz.”²⁹ İfadesinden yola çıkarak inançların saf bir yapıda olduğunu söylemenin güç olduğu ortadadır. İnsan, sosyal bir varlık olarak sürekli etkileşim içinde bulunmuş ve iletişimi ön planda tutmuştur. Bu bağlamda Yezidiliğin tekâmüle ulaşırken diğer inançlardan etkilenmesi ve senkretik bir yapı sergilemesi doğaldır. Nitekim dünya genelinde en fazla mensuba sahip olan Hristiyanlık, ortaya çıktığı ilk yüzyılda Yahudiliğin bir mezhebi olarak görülmüştür.³⁰ Zamanla farklı bir din olarak kurumsal kimliğini pekiştirerek Roma İmparatorluğu tarafından benimsenmiş ve resmi din statüsüne ulaşmıştır. Benzer şekilde vahiy kaynaklı olan İslam da zamanla bazı farklı dini geleneklerin tesirinde kalmıştır. Tüm bu örnekler, inanç sistemlerinin tarihsel gelişim süreçlerinde birbirlerinden beslenerek dönüşüm geçirdiğini göstermiştir.

Yezidiliğin müstakil bir din olarak görülmesi için kutsal varlık ve yazılı külliyatının bulunması, kutsal mekân ve zaman mefhumunun belirgin olması, sembolik imgelerin ve mitolojik anlatıların yanı sıra sahip olunan kültürlerin özgün olması gerekmektedir. Yezidilikte kutsal varlık panteonunda Tanrı dışında Melek Tavus ve Şeyh Adi ön plana çıkmıştır. Tanrı, otoritesini Melek Tavus ile paylaşmıştır.³¹ Yezidi Tanrısı bazen insanbiçimci (antropomorfik) bir tarzda tasvir edilmiş,³² bazen de eşsiz ve benzeri olmayan şekilde vasıflandırılmıştır. Yezidilerin Tanrısı Xwede³³ başlangıcı ile sonu olmayan bir Tanrı’dır.³⁴ Şeyh Adi ve Melek Tavus, Yezidiler için kutsal olan varlıklardır. Kutsal bir şahsiyet olarak görülen Şeyh Adi, Yezidiler için dini yenileyen, yarı Tanrı veya Tanrı’nın hulul ettiği şahsiyet bazen de Tanrı’nın elçiliğini yapan bir konumda

²⁸ Nurullah Haydar Yurduseven, “Hristiyanların Yahudi toplumu ve dininden kopma sürecinin temel etkenleri”, *Kalemler* 7/13 (2022), 198; Dieter Georgi, “İlk Dönem İsa’ya İnananlar Topluluğu: Yahudi İç Göçünden mi İbaretti Yoksa Yeni bir Dini mi Temsil Ediyordu?”, çev. Ramazan Adıbelli, *Bilimname* 15/2 (2008), 205 v.d.

²⁹ İsmet Tunç, *Antropoloji ve Din* (Ankara: Eski yeni 2021), 107.

³⁰ Yurduseven, “Hristiyanların Yahudi toplumu ve dininden kopma sürecinin temel etkenleri”, 197.

³¹ Kemal Tolan, *Nasandina Kevneşepên Êzdiyatîyê* (İstanbul: Weşanên Pêri, 2006), 30.

³² Kitabü'l-Cilve/28.

³³ Şeyma Deniz, *Sosyalkültürel ve Dini Boyutlarıyla Midyat Yezidileri* (Bursa: Dta, 2023), 10-15.

³⁴ Tosinê Reşid, *Êzdiyatî: Oleke hê ji ne naskirî* (İstanbul: Weşanên Roja Nû, 2010), 41.

görülmüştür.³⁵ Melek Tavus, Tanrı'nın yaratma ve yarattıklarını yönetme görevini devralan önemli bir varlık ve meleklerin de başı olarak görülmektedir.³⁶

Melek Tavus, Tanrı ve Şeyh Adi ile beraber Yezidiliğin merkezinde yer alan önemli bir inanç unsurudur.³⁷ Melek Tavus fenomeni Yezidiliğin en tartışmalı konularından birisidir. Çünkü Şeytan'ın karşılığı mı olduğu yoksa şeytandan ayrı bir kişiliğe mi sahip olduğu konusıyla ilgili devam edegelen tartışmalar Yezidiler üzerinde baskı oluşturmakta ve Yezidi toplumunu konuya dair çıkış yolları aramaya itmektedir. Yezidilerin bir kısmı Melek Tavus ile şeytanı eşdeğer görürken bir diğer kısmı ise ikisini ayrı varlıklar şeklinde görmektedir.³⁸ Bunun dışında Melek Tavus'a ilahi bir varlık şeklinde bakan Yezidiler, Melek Tavus'u, *Pir ê her û her* yani ezeli, ebedi, başlangıcı ve sonu olmayan varlık şeklinde tavsif etmektedir.³⁹

Kutsal varlık inancıyla birlikte kutsal zaman ve mekân mefhumu birçok dinî topluluğun ortak noktasıdır. Belirli zaman ve mekânlar, kutsal ve saygın bir konuma sahiptir. Bu mekânların ziyaret edilmesi ve ilahi buyrukların yerine getirilmesi inananların hayatında önemli bir yer edinmiştir. İç içe geçmiş iki önemli unsur olan zaman ve mekân birey için fiziki gerçeklikten metafizik alana yönelişe aracılık etmiştir. Bireyin ruhsal değişiminin ve dönüşümünün nirengi kapısı olarak görülen mekân, metafizik âleme atılan adımı temsil ederken, bireyin kendisini mekânla ilişkili diğer kutsal unsurlarla bir bütünlük kurmaya itmiştir.⁴⁰ Dinî sembolizmin derinliğiyle şekillenen bu geçiş, bireyin anlam arayışında önemli bir eşiği temsil etmiştir.⁴¹ Mircea Eliade, kutsalın dışavurumunu, insan için hayatı anlamlandırma, varoluş gayesinin anlamını ve hakikatini ortaya çıkarma şeklinde açıklamıştır. Eliade, kutsal mekân ve zaman mefhumunun, insan bilinci için asli bir unsur olduğunu da ifade etmiştir. Ayrıca Eliade, gerçeğin ve anlamlı olanın kutsalın tecrübe edilmesiyle anlaşılır olduğunu vurgulamıştır.⁴² Zira kutsal varlık ile birlikte kutsal zaman ve mekân, manevi huzur sağlamanın yanı sıra, metafizik âleme geçiş için uygun anın ve şartların bütünlüğünü ifade etmiştir.⁴³

³⁵ Deniz, *Sosyokültürel ve Dini Boyutlarıyla Midyat Yezidileri*, 14.

³⁶ Ali Sarıkoyuncu, "Yezidilik ve Yezidiler", *Türk Kültürünü Yaşatma Enstitüsü* (2011), 74.

³⁷ Lescot, *Yezidiler: Din Tarih ve Toplumsal Hayat-Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*, 44.

³⁸ Hünkar Durmuş, *Dinsel İnanışlar ve Mitolojik Unsurlar Açısından Şeytan Algısı* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 122.

³⁹ Korkmaz, *Ezidiler: Melek Tavus'un Talihsiz Halkı/Kırmızı Ezid'in Kuzuları*, 81.

⁴⁰ Özcan Garan, *Kutsal Zamanın İzinde Muhafazakar Orta Sınıflar Özelinde Kutsal Zamanın Sosyokültürel ve İktisadi Anlamı* (İstanbul: Matbu Kitap, 2022), 18.

⁴¹ Burhanettin Tatar, "Kutsal Mekan: Fenomenolojik Bir Analiz", *Milel ve Nihal* 14/2 (2017), 11.

⁴² Münir Yıldırım, "Mircea Eliade'de Kutsal ve Kutsal Zaman Kavramı", *Dini Araştırmalar* 10/28 (2007), 59-82.

⁴³ Garan, *Kutsal Zamanın İzinde Muhafazakar Orta Sınıflar Özelinde Kutsal Zamanın Sosyokültürel ve İktisadi Anlamı*, 18.

Kâbe, Kudüs ve Laleş gibi mekânlar bu geçiş anı için önemli örnekler olarak verilebilir. Her sene belirli vakitlerde Müslümanların ziyaret ettiği Kâbe, dindarin yaşantısında manevi dinginliğe ulaşmanın eşik noktasıdır. Semitik inançlar için kutsal görülen Kudüs teo-stratejik anlamda değer gören bir inanç merkezidir.⁴⁴ Bu açıdan bakıldığında Yezidiler için de önemli mekân ve zamanların olduğu görülmektedir. Her Yezidi için Laleş, önemli bir hac mekânı olarak görülmekte ve dinsel pratiklerini uygularken bu mekâna yükledikleri misyon ve değer oldukça dikkat çekmektedir. Çünkü kutsal bir mekân olarak Lâleş, Tanrı tarafından gökyüzünden indirilmiş ve gerçeğin sembolü olarak telakki edilmiştir. Yılın belirli zamanlarında Lâleş'i haccetmek ve bazı ritüelleri yerine getirmek Yezidiler için bir gerekliliktir. Bazen günlük veya haftalık bir kutsal zaman mefhumu söz konusu iken bazen aylık ya da yılın sadece bir döneminde idrak edilen ve kutlanan bir zaman dilimine önem atfedilebilmiştir.⁴⁵

Dini kurallar, toplumsal hayatı düzenleyici ve sürdürülmesi için kanun koyucu bir niteliğe sahiptir. Bu açıdan bakıldığında sürdürülebilirliğin ve düzenin teminatı olan seküler sistemin yanı sıra yazılı ve sözlü kutsal metinlere sahip dinler de bireyin hayatında önemli bir yer edinmektedir. Çünkü bireyin hayatında yer alan ve kutsal gördüğü varlıkla yaptığı bir tür sözleşmenin de adı olan bu metinler, toplumsal hayatta düzeni sağlayan ve önemli bağlayıcılığı olan öğretiler barındırmaktadır. Özellikle bir dini geleneği anlamak için kutsal metinlerin incelenmesi, muhatap alınan kitlenin zihnietine dair birtakım ipuçları vermesi açısından da önem arz etmektedir.⁴⁶

Yezidilikte yer alan metinler, yazılı ve sözlü olarak ikiye ayrılmıştır. Yazılı metinler olan *Mushefa Reş* ve *Kitabul-Cilve*, günümüze kadar gelmişlerdir. Kitabul-Cilve'nin Şeyh Adi b. Müsafir'e, Melek Tavus tarafından vahyedilmiş olduğuna inanılmakla birlikte kaynaklarda Şeyh Adi tarafından yazdırılmış olduğu ile ilgili rivayetler de yer almaktadır.⁴⁷ Günümüzde her ne kadar bu metinlerin, Yezidilere aidiyeti konusu tartışılsa da Yezidilerle özdeşleştirildiği ve Yezidiliği bilen biri tarafından yazıldığı hususu mümkün görünmektedir.⁴⁸

Dinler tarihi için önemli bir yere sahip olan mitoloji, Yezidilikte özgün anlatılarla öne çıkmıştır. Özellikle Yezidiliğin sözlü aktarıma dayanması ve dini konularda gizliliğin esas olması mitolojik anlatıların farklılaşmasına sebep olmuştur. Yezidilikte Âdem ve Havva, Tavus kuşu, buğday ve kozmik hayat ağacı olan 'Dara herheri/herheri

⁴⁴ Mehmet Tekkaya, *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamda Kutsal Zamanlar* (Van: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 7-8.

⁴⁵ Philip Kreyenbroek-Xelil Cindi Reşow, *Tanrı ve Şeyh Adi Kusursuzdur*, çev. İbrahim Bingöl (İstanbul: Avesta, 2011), 39.

⁴⁶ Eric Sharpe, *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, çev. Ahmet Güç (Bursa: Arasta 2000), 54.

⁴⁷ Birgül Açıkyıldız Şengül, *Ezidiler*, çev. Zülal Kılıç (İstanbul: Alfa, 2015), 134.

⁴⁸ Petr Kubálek, "An Eschatological Reading of Yazidism", (*Archiv orientální* 83/2015), 24.

ağacı,⁴⁹ yılan,⁵⁰ öküz ve balık gibi mitik unsurlarla sıkça karşılaşılmıştır. Ayrıca Yezidilerin sözlü edebiyatı niteliği taşıyan kaviller, Yezidi mitolojisini oluşturan önemli kaynaklar arasında yer almış ve Yezidilik inancına ait oldukça önemli detayları barındırmıştır.⁵¹

Yezidilikte güneş kültü ve güneşe saygı önemli bir yere sahiptir. Çünkü güneş, kible görevi görür ve ibadetler yapılırken güneşe dönülür. Yezidiler, ölümlerini gömerken de yüzünü güneşin doğduğu yöne çevirerek gömerler. Güneşin ilk ışınlarını da öperek saygılarını gösterirler.⁵² Tanrı'nın nuru olarak görülen güneş, yeryüzündeki bereketin nedeni olarak kabul edilir. Yezidilerde Şeyh Şems diye anılan kişinin güneş tanrısı olduğu belirtilmiştir. Yani Yezidilerin Şeşims diye andıkları varlık her şeyin sahibi olan Tanrı'nın, güneşin de sahibi olduğunu belirtmek için kullanılmıştır.⁵³

Yezidiler, gelenek ve görenekleriyle mimarileriyle, inanç ilkeleriyle, kendilerine has giyim ve kuşamlarıyla farklı sembolik detaylara sahiptir. Ruh göçünü sembolize eden ve adına *kıras guhertın* denilen deri veya gömlek değiştirme fenomeni bunların başında gelmiştir. Melek Tavus sancağı, daire sembolü ve benzeri birçok alegorik unsur da Yezidiliği diğer inançlardan ayrı kılmıştır.⁵⁴ Özellikle, inanç konularında dikte ederken sembolizmin bulunması dikkat çekicidir. Örneğin, Melek Tavus, birçok sembolik görüngüde kullanılmıştır. Mitolojik anlatılarda, Âdem ve Havva'yla ilgili görsellerde ve mimari yapılarda Melek Tavus'a yer verilmesi; Âdem ve Havva ile beraber çizilmesi ve kutsal mekânlarda, evlerin girişlerinde yılan motifinin yer alması önemlidir. Çünkü şeytan, yılan ve Melek Tavus öğelerinin birbirlerinin yerine kullanıldığı veya Melek Tavus'un Âdem ve Havva cennette iken hemen yanı başlarında bulunduğu aktarılmaktadır.⁵⁵ Âdem ve Havva kovulduktan sonra yılan suretine giren şeytanın onları kandırdığı şeklinde bazı anlatılar da canlandırılmaktadır.⁵⁶

Yezidiliğe dini pratikler açısından bakıldığında İslam öncesi dönemde de bulunan bazı dini geleneklerin pratikleriyle benzerliklere sahip oldukları görülmektedir. Harranlı Sabiiler'in ibadetleri buna örnektir. Çünkü Harranlı Sabiilerin tarih sahnesinden kaybolduğu bir süreçte Yezidiliğin ortaya çıkması bu topluluğun bir devamı niteliğinde oldukları sonucuna götürmüştür. Bunun en önemli dayanağı, dini uygulamaların birçok

⁴⁹ Sabiha Banu Yalkut, *Melek Tavus'un Halkı Ezidiler* (İstanbul: Metis 2016), 45-47.

⁵⁰ Mehmet Özcan, *Güneşin Çocukları Ezidiler* (İstanbul: Aram 2015), 124; Genç, *Ezidiler Tarihi-Felsefesi-İnanışı* 12.

⁵¹ Kreyenbroek-Reşow, *Tanrı ve Şeyh Adi Kusursuzdur*, 350.

⁵² Reşid, *Êzidiyati: Oleke hê ji ne naskirî*, 47.

⁵³ Tolan, *Nasandina Kevneşopên Êzidiyatiyê*, 114.

⁵⁴ Kreyenbroek, *Ezidilik: Arka planı, dini âdetleri ve metinsel geleneği*, 12-13.

⁵⁵ Sarıkoyuncu, "Yezidilik ve Yezidiler", 75.

⁵⁶ Ethem Ruhi Fırlı, *Günümüz İslam Mezhepleri* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2020), 266.

açıdan bu topluluğun inancıyla örtüşmesidir.⁵⁷ Fakat uygulanan pratiklere rağmen İslam öncesinde kurumsal kimliğe sahip bir Yezidilikten bahsetmek zor görünmektedir.

Birçok araştırmacı Yezidiliğin İslam öncesi dinî geleneklerden beslendiğini ifade etmiştir. Örneğin Henry Layard, Yezidilerin inanç bakımından Keldani ve Sabii kökenli olduklarını,⁵⁸ Badger ise Yezidilerin, Zerdüştlük ile benzer kökenlere sahip olduklarına dikkat çekmiş ve dinin aslının Farslı Mecusiler tarafından çeşitli pagan inançlarının da karıştırılmasıyla bozulduğunu iddia etmiştir.⁵⁹ M. Guidi de İran düalizminin Yezidiliğin kökenleri üzerindeki etkilerine dikkat çekmiştir. Nikolay Marr ise bu konuda Yezidiliğin, Kürtlerin İslam'dan önceki en eski inançlarından olduğunu ifade ettikten sonra İslam ile tanıştıktan sonra kendi ilkelerinden çok şey kaybettiğini ve değişikliğe uğradığını belirtmiştir.⁶⁰ Yezidiliği Arap kaynaklarına göre ele alan Tori ise Yezidi isminin İslamiyet'ten önce de kullanıldığını öne sürmüş ve ismin hâlen Kürtçe yemin ifadelerinde yer almasını iddiasına dayanak olarak sunmuştur.⁶¹

Yezidiliğin, günümüze kadar inanç kimliği açısından bir tasnifini şu şekilde yapabiliriz: (a) İslam ve Şeyh Adi öncesi dönemi temsil eden başlangıç Yezidiliği; (b) Şeyh Adi'nin öğretilerinin aşırı yüceltilmesi sonrasında topluluğun eski inanç uygulamalarına dönme sürecini ifade eden tarikatın Yezidiliğe dönüşümü; (c) Yezidiliğin gizli bir öğreti olmaktan çıkıp dış dünyaya açıldığı, sorgulayıcı bakış açısının benimsendiği ve inancın yeniden yapılandırıldığı modern dönemi tanımlayan günümüz Yezidiliği. Bu dönüşümler Yezidiliğin hem tarihsel sürekliliğini hem de yenilenme süreçlerini gözler önüne sermiştir.⁶²

4. Bir Mezhep Olarak Yezidilik ve Yezidiliğin Mezhepsel Konumu

Yezidiliğin İslamla ilişkilendirilmesi Ehl-i Sünnet kimliğine sahip Şeyh Adi b. Müsâfir üzerinden gerçekleşmiştir. Yezidler, Şeyh Adi'nin Ehl-i Sünnet kimliğine mensubiyeti konusunda itirazlarda bulunmuş; onun bir tür hanif (huda-nâs) inancına mensup ilim ve tarikat ehli zat olduğunu savunmuşlardır. Fakat Şeyh Adi'nin yazdığı eserlere bakıldığında Ehl-i Sünnet akidesini kaleme aldığı ve yaydığı görülmüştür.⁶³ Buradan

⁵⁷ Tuğrul Yalnızoğlu, *Asur'un Kadim Sabii Dininden Günümüze Ezidiler ve Mandeenler* (İstanbul: Oğlak Bilimsel 2015), 15. Şinasi Gündüz, "Harraniler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 240-241; Şinasi Gündüz, *Son Gnostikler: Sabiiler* (Ankara: Vadi, 1995), 4-48.

⁵⁸ Austen Henry Layard, *Ninova Ve Kalıntıları*, çev. Zafer Avşar (İstanbul: Avesta, 2003), 323.

⁵⁹ Vladimir Minorsky, *Kürtler* (İstanbul: Pandora Yayınevi, 2004), 69-71.

⁶⁰ Kreyenbroek, *Ezidilik: Arka planı, dinî âdetleri ve metinsel geleneği*, 9-10.

⁶¹ Özcan, *Güneşin Çocukları Ezidiler* 34.

⁶² Korkmaz, *Ezidiler: Melek Tavus'un Talihsiz Halkı/Kırmızı Ezid'in Kuzuları*, 106, 144.

⁶³ Bozan, "Yezidiler de Şeyh Adi b. Müsâfir Algısı ", 27-28.

hareketle Yezidiliğin aşırı/gali bir İslamî yorum olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁶⁴ Şeyh Adi b. Müsafir'in Müslüman kimliğine sahip olması hasebiyle kullandığı dil, Yezidiler tarafından benimsendiği için dilsel açıdan birtakım benzerliklere yol açmıştır. Bu benzerlik ve Şeyh Adi'ye bağlılık, Yezidiliğin İslamî bir fraksiyon olarak görülmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Yezidiliğin ibadet ve fıkhi/ameli uygulamalarına ait olan şahadet, namaz, oruç, zekât ve hac gibi ıstılahlarına yansımıştır.⁶⁵ Ne var ki Yezidilerin kullandığı din dilinde benzerlik olsa da biçim bakımından bazı farklılıklar yer almıştır. Örneğin Yezidilerin sözünü ettikleri kelime-i şahadet Müslümanların zikrettiği kelime-i şahadete benzerlik göstermektedir. Yezidilerin kelime-i şahadetinde Tanrı'nın sonsuz kudretine, Şeyh Adi'nin Tanrı'nın meleği olduğuna ve Melek Tavus'un da Tanrı'nın elçisi olduğuna iman edilmesin gerekliliğe işaret edilmektedir. Yezidiler de bir tür namaz kılmaktadır fakat Müslümanların kıldığı namaz ile benzerliği yoktur. Diğer bir ifadeyle namaz diye isimlendirdikleri ibadet, uygulama açısından tamamen farklıdır ve sadece isim bakımından benzerlik göstermektedir. Zira bu namaz güneşe dönmek suretiyle yerine getirilir ve farklı vakitlere sahiptir. Öncesinde, İslam'daki abdest ritüelindeki gibi eller ve yüz yıkanmaktadır. Oruç ibadeti de benzerlikler olmakla birlikte bazı farklılıklar gösterebilmektedir.⁶⁶ Genel ve özel olmak üzere iki çeşit oruç tutulmaktadır Sabahtan akşama kadar herhangi bir şey yiyip içmek ve cinsel ilişkide bulunmak yasaklanmıştır. Yezidilerin tuttukları oruç Müslümanların tuttuğu oruç ile tutuluş bakımından aynı olup sayı ve çeşitlilik bakımından farklılıklar göstermektedir. Hac ibadeti ile ilgili kavramlar⁶⁷ ve kutladıkları Ramazan, Hıdırellez ve Kurban Bayramı da bazı ayrıntılar olmakla birlikte Müslümanların kutladığı bayramlarla özdeşir.⁶⁸

İslam Tarihinde mezhepler ele aldıkları konulara göre farklı kategorilere ayrılmıştır. İnanç ile ilgili ilkelere ve konulara odaklanan itikadi mezhepler, kuralları şekillendiren fıkhi-ameli mezhepler ve ahlaki ve manevi gelişimi hal diliyle aktaran tasavvufi mezhepler şeklinde sınıflandırılmıştır. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, siyasi ayrışmaların sonucu olarak ortaya çıkan Şiilik ve Sünnilik de mezheplerin sınıflandırılmasında ayrı bir başlık olarak değerlendirilmiştir.⁶⁹

⁶⁴ Ahmet Turan, "Yezidiliğin Aslı, Kurucusu ve Tarihçesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (1989), 50. Yurdaer Abca, *Yezidilik ve Osmanlı Yönetiminde Yezidiler* (Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 14.

⁶⁵ Baysal, *Dünya Dinlerinden Ezidilik*, 91.

⁶⁶ Kılıç, "Yezidilik ve Yezidilikte Harrâni İzleri", 290.

⁶⁷ Lescot, *Yezidiler: Din Tarih ve Toplumsal Hayat-Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*, 64.

⁶⁸ Şengül, *Ezidiler*, 162. Ferzende İdiz, "Adi b. Müsafir, Adeviyye Tarikatı ve Yezidilik", *Ekev Akademi Dergisi* 17/55 (2013), 195.

⁶⁹ Şinasi Gündüz, *Din ve inanç sözlüğü* (İstanbul: Vadi yayınları, 1998), 260-261. Hamza Salih, *Kuzey Irak'ta Dini Yapı: Halepçe Kakai Cemaati Örneği* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 10-11.

Yezidilik bir mezhep olarak görüldüğünde hangisine tabii kılınacağı sorusuna verilen cevap önem kazanmaktadır. Bu durumda (a) Yezidilik, uygulanan ibadet, ayin ve ritüellerden dolayı ameli-fikhi bir mezhep olarak mı görülmelidir? Daha açık bir ifade ile Yezidiler; güneşe dönüp bir tür namaz kıldığı, oruç tuttuğu, dua ettiği ve Lâle’te hac vazifesini yerine getirdiği için İslami bir fikhi/ameli mezhebin mensubu olarak mı kabul edilmelidir? (b) Yezidilik, iman esası olarak kabul ettiği Yezdan tapımı Melek ve Melek Tavus, kras guhertın, kutsal kitaplar, ahiret, peygamberlik, seçilmişlik gibi inançlardan ötürü itikadi bir mezhep olarak mı karşılanmalıdır? (c) Yezidiliği, Şeyh Adi ile başlatıp onun mutasavvıf kimliği ile bilinen bir ehli-i sünnet âlimi iken halefleri tarafından tarikatının bir yere kadar saf haliyle devam ettirilen ve zaman içinde yozlaştırılan bir tasavvufi mezhep olarak mı görülmelidir?

Bu sınıflandırmanın dışında kalan ve Yezidiliği ne itikadi ne ameli/fikhi ne de tasavvufi bir gelenek olarak görüp bunların dışında siyasi bir oluşum olduğu mu ifade edilmelidir? Zira bakıldığında Yezidiliğin hem ameli-fikhi hem inanç hem de tasavvufi bir yöne sahip olduğu açıkça görülmektedir. Çünkü Yezidiliğin, inanç esasları ile ameli-fikhi formları ekseriyetle kendine özgüdür. Tasavvufi ıstılahlar ve Şeyh Adi’nin tarikatı ile ilişkisinden kaynaklı olarak da tasavvufi hava hemen sezilmektedir.⁷⁰

Yezidiliğin mezhep olarak değerlendirilmesinde ön plana çıkan faktörlerden biri, dini pratikler ve kültürel unsurlar bakımından İslam ile gösterdiği literal/lafzi benzerliklerdir. Diğer bir ifadeyle Yezidilerin yaşadıkları coğrafyada hâkim olan kültürel paradigmaların İslami referanslarla belirlenmiş olması İslam ile iç içe geçmiş bir teoloji ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Ehl-i Sünnet mensubu Şeyh Adi b. Müsafir’in kimliği ve kullandığı dil kuşkusuz bu etkileşimi ve benzerliği kaçınılmaz kılmıştır. Şeyh Adi’nin türbesinin Lâle’te bulunması, bölgenin bir ziyaret ve hac merkezi olarak kabul edilmesine yol açarken Yezidilerin Zemzem ve Arafat gibi kavramları kullanması doğrudan İslami geleneğin etkisini göstermektedir. Yezidiler, ibadetlerinde zekât verme, sahur ve iftar vakitlerine uyma gibi uygulamalara yer vermiş ve bu ritüelleri İslami terminoloji ile ifade etmiştir. Bu tür benzerlikler ise Yezidiliğin İslam’dan kopan bir mezhep olarak görülmesini destekleyen argümanlardan biri olarak öne çıkmıştır.⁷¹ Bunun yanı sıra Yezidilerin yanıtlarında yer alan kavramsal yakınlık, bu topluluğun İslam’dan etkilendiği ya da zamanla ondan ayrışarak sapkın/gali bir mezhep niteliği kazandığı görüşünü ortaya çıkarmıştır. Beş temel ibadet ilkeleriyle ilgili kullanılan terminoloji ve dil yapısı, ufak farklılıklar barındırsa da büyük ölçüde aynıdır. Benzer şekilde, Kürtçe karşılıkları da dikkat çekici paralellikler göstermiştir. Örneğin, Yezidiler sırat köprüsünü Kürtçe *pıra serate* ifadesiyle tanımlarken, oruç ibadeti için *roji girtın* terimini kullanmıştır. İlgili diğer kavramlar arasında sahur ve iftar için *paşiv* ve *fıtar*,

⁷⁰ Bozan, “Yezidiler de Şeyh Adi b. Müsafir Algısı”, 29-30.

⁷¹ Betül Yüksel, *Yezidiliğin Oluşumunda İslam Dışındaki Dinlerin Etkisi* (İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 51.

evlilikte mehir için *mahr kırın*, Ramazan ve Kurban Bayramı için *cejna ida remezane u qurbane* sıklıkla yer almıştır. Bu ifadeler hem anlam olarak hem de fonetik açıdan İslami terminoloji ile örtüşmekte, Yezidiliğin dini yapısındaki etkileşimi gözler önüne sermektedir.⁷²

Bruinessen'a göre Yezidilik ilk dönemlerde heterodoks bir Sünni İslam mezhebi olarak düşünülebilir.⁷³ Kuşkusuz bu düşünceyi temellendiren husus, Yezidiliğin ritüelleri, ayinleri ve inanç uknumlarının İslam dini ile örtüşmesi ve benzer bir dil kullanmasıdır. Oruç, hac, sünnet, kurban, domuz eti yasağı, sırat köprüsü, kuran ve Hz. Muhammed dahil olmak üzere bazı mukaddesatların Yezidilerde de karşılık bulması,⁷⁴ Kuran'ın Allah tarafından Kurmanci lehçesiyle indirilmiş olduğuna ve Hz. Muhammed'in onu Arapça ile yazdığına inanmış ve bunu dillendirmiş olmaları önemli birer etken olarak karşılanmaktadır.⁷⁵ Özellikle Müslümanların temel ibadet esasları olan namaz, hac, oruç ve zekat gibi İslam fıkı ile ilgili diğer konular Yezidiliğin İslam mezhebi olarak görülmesinde önemli bir yere sahiptir.⁷⁶ Temel ibadetler dışında Yezidilerin kullandığı dil, tam anlamıyla Müslümanların konuştukları din diline oldukça yakın bir kullanım alanına sahiptir. İnşallah, elhamdülillah, maşallah vb. ifadelerin sıklıkla kullanılması Yezidilerin kavramsal açıdan İslamiyet'e yakın görünmesine neden olmuştur.⁷⁷ Yine buna dair örneklerden biri de ölen kişi üzerine verilen telkin yani hatırlatma duasında yer alan es-selamu aleyküm, bismillah, ya rabbel alemin, Arafat Dağı, tuba ağacı gibi kavramlar dilin kullanımı açısından benzerlik göstermektedir.⁷⁸

Temizlik konusunda hassasiyet gösteren ve Xweda'nın huzuruna çıkıldığı zaman beyaz kefenle muhasebe edileceğine inanan Yezidiler, ölünün temiz bir şekilde huzura çıkması gerektiği kanaatine sahiptir. Dolayısıyla Yezidilikte konuyla ilgili bazı teşvik ve tavsiyelerde İslami izler belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Yezidiler arasında halen de yaygın olan "*Paqiji ji imane ye*" yani "*Temizlik, İmandandır.*" söylemine denk gelmek mümkündür. Bu ifade ise Hz. Muhammed'in 'temizlik, imandandır.' hadisiyle aynıdır.⁷⁹

⁷² Ahmet Turan, "Yezidi İnanç ve İbadetleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1986), 166 vd; Ahmet Turan, "Yezidilerin Toplumsal Yaşayışları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (1991), 80; Necati Sümer-Ahmet Aktaş, "Yezidilerde Dini Teşkilatlanmanın Sosyal Hayata Yansımaları (Batman-Beşiri Örneği)", *Dini araştırmalar* 20/51 (2017), 66.

⁷³ Martin Van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik: etnik ve dinsel kimlik mücadeleleri* (İstanbul: İletişim yayınları, 2000), 13. Abca, *Yezidilik ve Osmanlı Yönetiminde Yezidiler*, 12.

⁷⁴ Akpınar, "Yezidilik ve İlgili Çekici İnançları, Adetleri", 42.

⁷⁵ Hayri Başbuğ, *Yezidilik İnançları* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayını, 1987), 68.

⁷⁶ Tolan, *Nasandina Kevneşopên Êzdiyatîyê*, 74.

⁷⁷ Şevket Beysanoğlu, *Yezidilik ve Yezidiler* (Ankara: Türk Dünyası Vakfı Yayınları, 1999), 124.

⁷⁸ Metin Bozan, "Yezidilik (Êzidilik)", *Ortadoğu Analiz Dergisi* (2015), 35.; Beysanoğlu, *Yezidilik ve Yezidiler*, 55.

⁷⁹ Tolan, *Nasandina Kevneşopên Êzdiyatîyê*, 140.

Yezidiliğin İslam'la ilişkilendirilmesinde mitolojik anlatılar, kaviller ve kıssalarda kullanılan dilin benzerliği önemli bir rol oynamaktadır. İbrahim, Musa, İsa, Yunus ve Nuh gibi peygamberlerin yaşam öyküleri kimi zaman birebir aktarılırken, kimi zaman ise farklı biçimlerde yeniden yorumlanmaktadır. Bu sebepten dolayı anlatılarda kullanılan ifadeler ve kavramsal paralellikler bakımından Yezidiliğin İslami geleneğe yakın bir çizgide olduğu görülmektedir. Nuh peygamberin tufan hikâyesi ele alındığında, geminin Cudi Dağı yerine Lâle's'e oturduğunun anlatılması, bu tür farklılıkların nasıl şekillendiğini gösteren ilginç bir örnektir. Bu tür anlatısal değişimler hem kültürel etkileşimin hem de Yezidiliğin özgün mitolojik perspektifinin birer yansıması olarak değerlendirilmektedir.⁸⁰ Balık yememe gerekçesini de Yunus peygambere duydukları saygının tezahürü şeklinde açıklamaları⁸¹ yine bu türden benzerliklere örnektir.

Yezidilik ifadesinin kaynaklarda kullanılması harici ekollerden olan İbadiyye'nin lideri Yezid b. Üneyse'nin kurduğu Yezidiyye mezhebine yapılan atıflara denk gelmektedir. *Milel ve Nihal* adlı eserinde Yezidiliği ilk defa bu meyanda kullanan Şehristani, Üneyse'nin Sünni İslam'a aykırı tavırlarından kaynaklı olarak onu küfürle itham etmiş ve özellikle Şia'nın övgülerine muhatap olduktan sonra Şii takipçilerini de alıp Sincar dağlarına sığındığını aktarmıştır.⁸² Yine Şehristani'ye paralel olarak Enver Behnan Şapolyo, Abdülbaki Gölpınarlı, Abdülkahir El-Bağdadi gibi mezhep tarihçileri de Yezidiyye ismiyle aktarılan bu mezhep hakkında bilgi vermişlerdir. Dolayısıyla sözü edilen Yezidiyye ile Yezidilik, ilkeleri ve fenomenleri açısından birbirinden tamamen farklıdır. Ayrıca Yezidilikten isim olarak Yezidiyye'den çok sonraları bahsedilmiştir.⁸³

Sonuç olarak, Yezidiliğin İslam'ın hâkimiyet kurduğu kültürel ve toplumsal alanda ortaya çıkması, bu inanç sisteminin çeşitli yönlerden İslami etkiler altında şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Yezidilerin Ehl-i Sünnet mensubu olan ve Yezidiler için önemli bir dini değer olan Şeyh Adi b. Müsafir başta olmak üzere dini söylemlerde İslami izlerin belirgin biçimde yer alması, Yezidiliğin köken bakımından İslam'dan türeyen bir mezhep olarak yorumlanmasına ve tarihsel süreçte bu çerçevede muamele görmesine yol açmıştır.

5. Yezidiliğin Tasavvufi Kökenleri

Yezidiliğin inanç kimliği ile ilgili yapılan çalışmalarda diğer bir ilişkili alan da tasavvuttur. Köken olarak tasavvufi bir geleneğin devamı şeklinde görülmesi pir, şeyh, mürit, semah ayinleri, tarikat ve tarikat adabı ile ilgili kavramların sıkça kullanılmasıyla beraber Şeyh Adi b. Müsafir'in ve Melek Tavus'un tasavvufi yönlerinden

⁸⁰ Baysal, *Dünya Dinlerinden Ezidilik*, 9-10. Ahmet Teymur Paşa, *Arap Kaynaklarına Göre Yezidiler ve Yezidiliğin Doğuşu*, çev. Eyüp Tanrıverdi (İstanbul: Ataç, 2008), 44.

⁸¹ Turan, "Yezidi İnanç ve İbadetleri", 170.

⁸² Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul: Türkiye, 1964), 372.

⁸³ Turan, "Yezidi İnanç ve İbadetleri", 170.

kaynaklanmıştır. Özellikle Yezîdî inanç sisteminde kullanılan tasavvufî semboller ve imgeler dikkat çekmiştir. Bunların başında da Melek Tavus ve karşılığı ile ilgili iddialar yer almıştır.

Yezidilikte yol gösterici olan şeyh ve pir gibi tasavvufa ait kavramlar yaygın şekilde kullanılmıştır.⁸⁴ Geçmişten günümüze yazılan ve aktarılan kavil ve ilahilerde, tasavvuftaki anlayışın izleri sıklıkla görülmüştür. Örneğin, ‘nefsini tut! ya da cennette nefis yoktur.’ gibi söylemlerin yanında tasavvuf ve tarikat yolunda giden müritlerin de övüldüğü görülmüştür.⁸⁵

Tarikatın kurucusu olarak kabul edilen Şeyh Adî, tasavvufun kurumsallaşmaya başladığı ve çeşitli ekollerin şekillendiği bir dönemde yaşamış, Abdülkadir Geylânî (1077-1166), Şehabüddin Sühreverdî (1154-1191), Ahmet Yesevî (1093-1166) ve Ahmet Rufâî (1118-1182) gibi dönemin önde gelen mutasavvıflarıyla temas kurmuştur. Özellikle züht, takva ve ibadet konularında gösterdiği derinlik ve disiplin, onu kısa sürede çağdaşları arasında dikkat çeken bir isim haline getirmiştir. Kadiriliğin kurucusu Abdülkâdir Geylânî’nin bile ona övgü ve iltifatlarla bulunması, Şeyh Adî’nin tasavvufî konulardaki derinliğinin ne denli güçlü olduğunu ortaya koymuştur.⁸⁶ Şeyh Adî ile Yezidiliği birleştiren nokta, Yezidîlerin mistik anlatılarında yer alan Şeyh Adî profili olmuştur. Dolayısıyla Şeyh Adî’siz Yezidiliğin tasavvufî niteliği zayıftır. Şeyh Adî’ye ait eserlerin tasavvufî /mistik yönü olan eserler⁸⁷ olması da Yezidiliğin tasavvuf ile ilintili olarak görülmesine yol açmıştır.⁸⁸ Roger Lescot’a göre Yezidiliği mistik bir geleneğe doğru yönelten Şeyh Adî’nin vaazları olmuştur.⁸⁹

Yezidiliğin tasavvufia ilişkisinde büyük katkısı olan Şeyh Adî’nin, nefis terbiyesi konusundaki azmi ve gösterdiğine inanılan kerametler dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu durum takipçilerinin tasavvufa meyilli olmasına neden olmuş ve Yezidiliği mistisizme yönlendirmiştir. Aynı zamanda tarikatı da uç noktalara götürmüştür.⁹⁰ Yezidiliğin Ehl-i Sünnet çizgisinden sapmalar göstermesinin tasavvufun içsel ve deruni boyutlarının yeterince özümsememesiyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Bu sürecin Şeyh Adî’den sonra gelen Şeyh Hasan döneminde ortaya çıktığı yönünde değerlendirmeler de yapılmaktadır. Çünkü Şeyh Hasan döneminde nazım ve nesir olarak bâtıl şeylerin yazılması çoğalmış, müritler, Şeyh Adî ve Yezid hakkında aşırıya kaçmışlardır. Öyle ki Yezidîler, Şeyhlerin meleklerden geldiğine inanmaya başlamış ve onların birer ilahi

⁸⁴ Tori, *Bir Kürt Düşüncesi Yezidilik ve Yezidiler* 67.

⁸⁵ Kreyenbroek-Reşow, *Tanrı ve Şeyh Adî Kusursuzdur*, 69.

⁸⁶ Lescot, *Yezidiler: Din Tarih ve Toplumsal Hayat-Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*, 21; Yaşar, *Çemberin İçindeki İnanış Yezidilik*, 39.

⁸⁷ Fiğlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 515.

⁸⁸ Yaşar, *Çemberin İçindeki İnanış Yezidilik*, 38.

⁸⁹ Lescot, *Yezidiler: Din Tarih ve Toplumsal Hayat-Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*, 18.

⁹⁰ Lescot, *Yezidiler: Din Tarih ve Toplumsal Hayat-Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*, 27.

misyonu yerine getirmek için gönderildiğine inanmıştır.⁹¹ Şeyh Adi'nin tarikatı bu tür bid'atlardan uzak bir çizgiye sahip iken takipçileri tarafından söylemediği ve yapmadığı şeyler ona nispet edilmiştir.⁹² Şeyh Adi'den sonra tarikatın ikiye ayrıldığı, bir kısmının Müslüman olarak kalmaya devam ettiği bir kısmının ise İslam ile birlikte eski inançlarına ait geleneklere ve yaşayışa sarılmak suretiyle heterodoks bir yapı yani Yezidiliği oluşturduğu ifade edilmiştir.⁹³

Melek Tavus ve ihtiva ettiği anlamlar Yezidiliğin tasavvuf ile ilişkisinde önemli bir yer edinmiştir. Bazı mutasavvıfların Melek Tavus'u şeytanla ilişkilendirmeyi farklı biçimlerde yorumlaması, Yezidiliğin tasavvufi kökenleri üzerine çeşitli değerlendirmelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Özellikle Şeytan'ın veya Melek Tavus'un monoteistlerin ilki olduğu ile ilgili söylemlerin yaygınlık kazandığı bir dönemde Yezidilerin şeytana duydukları saygının tasavvufi kökenlere sahip olması Yezidiliğin tasavvufi bir oluşum olarak yorumlanmasına yol açmıştır.⁹⁴ Zira ilahi dinlerde Âdem'e secde etmeyen İblis'in karşılığının Melek Tavus olmasını Yezidiler, Tanrı'nın "Benden başka kimseye secde etmeyeceksin!" emrine binaen secde etmediğine ve ilahi emri yerine getirme konusunda direnç gösterdiğine inanmıştır. Böylece Melek Tavus veya İblis diğer meleklerin secde etmesiyle bu imtihandan başarılı çıkmıştır.⁹⁵

Yezidilikte yer alan tasavvufi öğelerden biri de manevi anlamda özgür olmanın sembolü olan kuştur. Kuş, Yezidilikte Tavus olarak karşımıza çıkar.⁹⁶ Tavus kuşu güzelliği, letafeti ve nezaketi ile öne çıkarken sonsuzluğu, kibirlenmeyi, yücelme ve yükselmeyi ifade etmiştir.⁹⁷ Bu yönüyle Yezidiliğin tasavvufi bir oluşum olarak görülmesinde kilit konuma sahip Melek Tavus'un yüklendiği anlamın tasavvufta yer alması ve Melek Tavus'un tartışmaların odağındaki şeytan ile ilişkisi konu açısından önemli bir yere sahiptir.

Erol Sever'e göre Yezidiliğin tasavvufi yönü, gnostik düşüncenin etkisiyle şekillenmiş olsa da İslamiyet ile kurulan yoğun etkileşim nedeniyle daha çok İslam merkezli gelişmiştir. Bu süreçte, Şeyh Adi b. Mûsafır'ın sûfi kimliği belirleyici bir rol oynayarak Yezidiliğin mistik yapısını güçlendirmiştir.⁹⁸

Yezidilik, tasavvuf ile kökensel bağlantısı nedeniyle süfilikle ilgili kavramları yoğun biçimde kullanmıştır. Şeyh, pir, mürit, fakir ve semah gibi terimler Yezidi inanç

⁹¹ Yalkut, *Melek Tavus'un Halkı Ezidiler* 49.

⁹² İdiz, "Adi b. Mûsafır, Adeviyye Tarikatı ve Yezidilik", 188-194; Paşa, *Arap Kaynaklarına Göre Yezidiler ve Yezidiliğin Doğuşu*, 57.

⁹³ Sarıkoçuncu, "Yezidilik ve Yezidiler", 62.

⁹⁴ Yaşar, *Çemberin İçindeki İnanış Yezidilik*, 27.

⁹⁵ Akman, "İtaat, İtikat ve Askerlik Üçgeninde Osmanlıda Devlet-Yezidi İlişkileri", 119.

⁹⁶ Ali Yıldırım, "Mevlânâ'nın Eserlerinde Kuş Sembolizmi", *Akra Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 235.

⁹⁷ A.A Semenow, "Küçük Asya Yezidilerinin Şeytana Tapmaları", çev. Abdülkadir İnan, *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası* 20 (1931), 33.

⁹⁸ Sever, *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*, 94.

sisteminde önemli yer tutmuştur. Tarikat adabı ve tasavvufi pratikler ise Yezidiliğin mistik yapısını güçlendirmiştir. Bu bağlamda, tasavvufa olan yakınlığı, Yezidiliğin insanı manevi olgunluğa ulaştırma hedefiyle şekillenmesine önemli katkı sağlamıştır. Yezidileri sûfi gelenekle bağlantılı bir topluluk olarak tanımlayan İbn Teymiyye, şeytan tapımına yönelik düşüncenin zamanla aşırı korkunun bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Tasavvuf çevrelerinde şeytanın monoteist olarak görülmesi ve şeytana dair söylentiler, bu anlayışın şekillenmesinde etkili olmuş, böylece tasavvuf Yezidilikteki şeytan tapımıyla ilişkilendirilen önemli unsurlardan biri haline gelmiştir.⁹⁹ Bu yönüyle Melek Tavus, Şeytan ile kurulan bağlantı nedeniyle Yezidiliğin tasavvufi bir oluşum şeklinde yorumlanmasında önemli bir paya sahiptir.

Sonuç

Bu çalışma Yezidiliğin inanç aidiyeti ile ilgili tek yönlü yaklaşımların yeterli olmadığını ortaya koymayı hedeflemiştir. Yezidilikle ilgili araştırmalarda teolojik doktrinlerin yanı sıra mezhepsel bağlantılar ve tasavvufi öğeler ile birlikte çok katmanlı ve bütüncül bir yapıyı göz önünde bulunduran mukayeseli bir incelemenin gerekli olduğu ve bu yaklaşımın konuyu daha anlaşılır kılacağı görülmüştür. Yezidilik, kurumsal dini yapısının yanında mezhepsel etkileşim ve tasavvufi sembolizmle yoğrulmuştur. Bu nedenle Yezidiliği anlamaya yönelik çalışmalarda Dinler Tarihinin gerektirdiği perspektifle ele almak ve mezhep ile tasavvuf boyutlarını içeren disiplinler arası bir yaklaşımı benimsemek hem metodolojik tutarlılık hem de kavramsal derinlik açısından zorunlu görünmektedir.

Yezidiliğin farklı yaklaşımlar müvazenesinde değerlendirildiği takdirde dinler tarihi bakış açısıyla ele alınmasının gerekli olduğu anlaşılmıştır. Bu bakış açısı bir dinin kutsal varlık, kutsal mekân ve zaman unsurları, sembolik ve mimari fenomenler, mitolojik anlatılar, kutsal görülen yazılı ve sözlü metinler gibi hususlarda incelemeyi ve bir tasnife tabii tutmayı gerekli kılmıştır. Bu çalışmada dini bir oluşum olarak Yezidiliğin kendisine has bazı temel ilkelere sahip olduğu tespit edilmiş ve bu yönleri sistematik bir şekilde ortaya konulmuştur.

Yezidiliğin Ehl-i Sünnet mensubu Şeyh Adi b. Müsafir'den kaynaklı olarak İslam'ın sapkın/gali bir mezhebi olduğunu iddia etmek veya Yezidiliği köken olarak yaklaşık bir asır önce yaşamış bir Müslüman âlim üzerinden başlatmak özgün ilkelerini ve kurumsal yapısını göz ardı eden indirgemeci bir yaklaşım olarak görülmüştür. Bunun yanı sıra Yezidiliği, aşırı/gulat bir mezhebin mensubu veya tarikat üyelerinin zaman içerisinde sapması neticesinde ortaya çıkmış bir oluşum şeklinde görmek tarihsel süreçte göz ardı

⁹⁹ Mehmet Aydın, "Şeytana Tapma Yezidilerin İnanç Esasları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/(1978), 362.

edilen problemlerin tekrar etmesine yol açmaya zemin hazırlamak olarak yorumlanmıştır.

Gelinen noktada Yezidi inancının kurumsal dini kimliği sahip olduğu ilkeler ve fenomenler doğrultusunda metodolojik bir üslupla ortaya konulmaya çalışılmış, Yezidiliğin kendine has yapısını gözden kaçırarak yüzeysel bakış açılarının eksik yorumlamaların sonucunda ortaya çıktığı kanaatine varılmıştır. Yezidilik, ortaya çıkış itibarıyla İslam'ın sapkın/gali bir kolu yahut tasavvufi bir gelenek olarak değerlendirilse bile sonraki süreçte kendi yolunu çizmiş, böylece sistemleşme sürecinde bağımsız bir yapı oluşturarak kendi geleceğini belirlemiştir.

Kaynakça

- Abca, Yurdaer. *Yezidilik ve Osmanlı Yönetiminde Yezidiler*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Akman, Ekrem. “İtaat, İtikat ve Askerlik Üçgeninde Osmanlıda Devlet-Yezidi İlişkileri”. *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/1 (2021), 110-138.
- Akpınar, Turgut. “Yezidilik ve İlgi Çekici İnançları, Adetleri”. *Tarih ve Toplum Dergisi* 133 (1995),
- Aydın, Mehmet. “Şeytana Tapma Yezidilerin İnanç Esasları”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/(1978),
- Başbuğ, Hayri. *Yezidilik İnançları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayını, 1987.
- Bayrak, Mehmet. *Alevilik ve Kürtler: inceleme-arastırma ve belgeler*. İstanbul: Öz-Ge Yayınları, 1997.
- Baysal, Atilla. *Dünya Dinlerinden Ezidilik*. İstanbul: Ezr, 2020.
- Beysanoğlu, Şevket. *Yezidilik ve Yezidiler*. Ankara: Türk Dünyası Vakfı Yayınları, 1999.
- Bozan, Metin. “Yezidiler de Şeyh Adi b. Müsafir Algısı “. *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*. ed. Şaban Karasakal. 877-888. 2010.
- Bozan, Metin. “Yezidilik (Êzidilik)”. *Ortadoğu Analiz Dergisi* (2015), 7-67.
- Deniz, Seyma. *Sosyokültürel ve Dini Boyutlarıyla Midyat Yezidileri*. Bursa: Dta, 2023.
- Durmuş, Hünkar. *Dinsel İnanışlar ve Mitolojik Unsurlar Açısından Şeytan Algısı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Ferhan, Adnan Zeyan. “Êzidilik ve Êzidi Toplumu”. *Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri*. ed. M.Nesim Doru. İstanbul: Şırnak Üniversitesi Yayınları-2, 2011.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. *Günümüz İslam Mezhepleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 4. Basım, 2020.
- Garan, Özcan. *Kutsal Zamanın İzinde Muhafazakar Orta Sınıflar Özelinde Kutsal Zamanın Sosyokültürel ve İktisadi Anlamı*. İstanbul: Matbu Kitap, 2022.
- Genç, Halil. *Ezidiler Tarihi-Felsefesi-İnanışı*. İstanbul: SiyahBeyaz 2020.
- Georgi, Dieter. “İlk Dönem İsa’ya İnananlar Topluluğu: Yahudi İç Göçünden mi İbaretti Yoksa Yeni bir Dini mi Temsil Ediyordu?”. *çev. Ramazan Adıbelli, Bilimname* 15/2 (2008),
- Gülsoy, Ufuk. “Sıradışı Bir Dini Topluluk: Osmanlı Yezidileri (XIX. ve XX. Yüzyıllar) “. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi* 7 (2002), 129-162.
- Gündüz, Şinasi. “Harraniler”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 16/240-242.
- Gündüz, Şinasi. *Din ve inanç sözlüğü*. İstanbul: Vadi yayınları, 1998.
- Gündüz, Şinasi. *Son Gnostikler: Sabiiler*. Ankara: Vadi, 1995.
- İdiz, Ferzende. “Adi b. Müsâfir, Adeviyye Tarikatı ve Yezidilik”. *EkevAkademi Dergisi* 17/55 (2013), 181-200.
- Kılıç, Sami. “Yezidilik ve Yezidilikte Harrânî İzleri”. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6/3 (2011), 285-296.
- Korkmaz, Esat. *Ezidiler: Melek Tavus’un Talihsiz Halkı/Kırmızı Ezid’in Kuzuları*. İstanbul: Anahtar, 2015.
- Kreyenbroek, Philip-Reşow, Xelil Cindi. *Tanrı ve Şeyh Adi Kusursuzdur*. çev. İbrahim Bingöl. İstanbul: Avesta, 2011.
- Kreyenbroek, Philip G. *Ezidilik: Arka planı, dinî âdetleri ve metinsel geleneği*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Kubálek, Petr. “An Eschatological Reading of Yezidism”. *(Archiv orientální)* 83/(2015), 569.
- Layard, Austen Henry. *Ninova Ve Kalıntıları*. çev. Zafer Avşar. İstanbul: Avesta, 2003.

- Lescot, Roger. *Yezidiler: Din Tarih ve Toplumsal Hayat-Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*. çev. Ayşe Meral. İstanbul: Avesta 3. Basım, 2014.
- Meçin, Mehmet Mekin. “Zerdüştilik ve İsrâkilik’te Güneş Fenomeni”. *Tarih Okulu Dergisi* 15/57 (2022), 1539-1553.
- Minorsky, Vladimir. *Kürtler*. İstanbul: Pandora Yayınevi, 2004.
- Ömerxali, Xanna. *Zerdüşst Avesta Zerdüştilerin Kutsal Metinleri* çev. Fahriye Adsay-İbrahim Bingöl. İstanbul Avesta, 2017.
- Özcan, Mehmet. *Güneşin Çocukları Ezidiler* İstanbul Aram 2015.
- Paşa, Ahmet Teymur Arap *Kaynaklarına Göre Yezidiler ve Yezidiliğin Doğuşu*. çev. Eyüp Tanrıverdi. İstanbul: Ataç, 2008.
- Reşid, Tosinê. *Êzdiyatî: Olee hê jî ne naskirî*. İstanbul: Weşanên Roja Nû, 2010.
- Salih, Hamza. *Kuzey Irak'ta Dini Yapı: Halepçe Kakai Cemaati Örneği*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Sarıkoyuncu, Ali. “Yezidilik ve Yezidiler”. *Türk Kültürünü Yaşatma Enstitüsü* ((2011), 51-88.
- Semenow, A.A. “Küçük Asya Yezidilerinin Şeytana Tapmaları”. çev. Abdülkadir İnan, *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası* 20 (1931),
- Sever, Erol. *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*. İstanbul: Berfin, 2018.
- Sharpe, Eric. *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*. çev. Ahmet Güç. Bursa: Arasta 2000.
- Sümer, Necati-Aktaş, Ahmet. “Yezidilerde Dini Teşkilatlanmanın Sosyal Hayata Yansımaları (Batman-Beşiri Örneği)”. *Dini araştırmalar* 20/51 (2017), 117-136.
- Süvari, Çakır Ceyhan. *Ezidiler, Etnodinzel Bir İnanç Olarak Ezidilik*. Ankara: Ütopya, 2013.
- Şapolyo, Enver Behnan. *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Türkiye, 1964.
- Şengül, Birgül Açıkıldız. *Ezidiler*. çev. Zülal Kılıç. İstanbul: Alfa, 2015.
- Taşkın, Ahmet. “Yezidilik Konulu İki Yazı Üzerine”. *Tarih ve Toplum* 40/237 (2003), 129-177.
- Tatar, Burhanettin. “Kutsal Mekan: Fenomenolojik Bir Analiz”. *Milel ve Nihal* 14/2 (2017), 8-22.
- Tekkaya, Mehmet. *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamda Kutsal Zamanlar*. Van: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Tolan, Kemal. *Nasandina Kevneşopên Êzdiyatîyê*. İstanbul: Weşanên Pêri, 2006.
- Tori. *Bir Kürt Düşüncesi Yezidilik ve Yezidiler* İstanbul: Berfin, 2000.
- Tunç, İsmet *Antropoloji ve Din* Ankara: Eski yeni 2021.
- Turan, Ahmet. “Yezidi İnanç ve İbadetleri”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1986), 137-171.
- Turan, Ahmet. “Yezidiler”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1988), 188-199.
- Turan, Ahmet. “Yezidiliğin Aslı, Kurucusu ve Tarihçesi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (1989), 42-82.
- Turan, Ahmet. “Yezidilerin Toplumsal Yaşayışları”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (1991), 67-90.
- Van Bruinessen, Martin. *Kürtlük, Türklük, Alevilik: etnik ve dinsel kimlik mücadeleleri*. İstanbul: İletişim yayınları, 2000.
- Yalkut, Sabiha Banu. *Melek Tavus'un Halkı Ezidiler* İstanbul: Metis 2016.
- Yalnızoğlu, Tuğrul. *Asur'un Kadim Sabii Dininden Günümüze Ezidiler ve Mandeener* İstanbul: Oğlak Bilimsel 2015.
- Yaşar, Tanıl. *Çemberin İçindeki İnanış Yezidilik*. İstanbul: Nokta, 2008.
- Yıldırım, Ali. “Mevlânâ'nın Eserlerinde Kuş Sembolizmi”. *Akra Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*
- Yıldırım, Münir. “Mircea Eliade'de Kutsal ve Kutsal Zaman Kavramı”. *Dini Araştırmalar* 10/28 (2007), 59-82.

Yurduseven, Nurullah Haydar. “Hıristiyanların Yahudi toplumu ve dininden kopma sürecinin temel etkenleri”. *Kalemname* 7/13 (2022), 197-211.

Yüksel, Betül. *Yezidiliğin Oluşumunda İslam Dışındaki Dinlerin Etkisi*. İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Estitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.